

رضا علی پور*
مرجان شیخ زاده**
علی دهار***
تاریخ دریافت: ۹۲/۴/۳۰
تاریخ پذیرش: ۹۲/۶/۱۰

بررسی تصویرگری های کتب تصویری کودکان پیش از دبستان در ایران

چکیده

تصویرسازی معاصر ایران برخاسته از تجربیات تصویرگران دهه های گذشته ی ایران، تحت تأثیر شیوه های اروپایی و تلفیق آن با خصوصیات بومی، سنتی و قومی است. با تمام تلاش هایی که در دهه های اخیر در این راستا انجام پذیرفته، کودکان پیش از دبستان (گروه سنی الف) در ایران کمتر از دیگر گروه های سنی (گروه سنی ب، ج و د) مورد توجه نویسندگان و تصویرگران قرار گرفته اند و شاهد عدم توجه به کتاب های این گروه سنی می باشیم. با بررسی های انجام گرفته، آن چه به نام این گروه سنی یافت می شود در دو بخش تجاری (بازاری) و هنری (با کیفیتی نسبتاً مطلوب) وجود دارند، که آمار کتب مصور تجاری (عاری از کیفیات ادبی و بصری) در ایران، بیشتر از کتب مصور هنری می باشد. این مقاله در نظر دارد کیفیات تصویرسازی کتاب های مصور کودکان پیش از دبستان را در ایران بررسی نماید و معیارهایی جهت بررسی این کتاب ها مطرح سازد و با معیارهای ارائه شده، به تجزیه و تحلیل و مطابقت تصاویر کتب این گروه سنی به پردازد. در این میان نیز، عوامل ضعف سنت تصویرگری کتاب های مصور کودکان این گروه سنی آشکار می گردد. بدین جهت، از میان ناشران کتاب های کودک به صورت تصادفی طی پنج سال (۹۰-۱۳۸۵)، تعداد ۵۰ عنوان کتاب انتخاب شد تا با بررسی آن ها از طریق روش های آماری و تحلیل داده ها فرضیات اثبات شود. روش پژوهش در این مقاله به صورت کتابخانه ای و در برخی قسمت ها از روش توصیفی و تحلیل محتوا استفاده شده است.

کلید واژه:

تصویرسازی
تصویرسازی ایران
کودکان پیش از دبستان
کتاب های تصویری

عضو هیأت علمی گروه هنر دانشگاه آزاد اسلامی واحد آبادان، آبادان، ایران*
alipourart@yahoo.com

مری، عضو هیأت علمی گروه هنر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آبادان، آبادان، ایران**
sheikhzadehart@yahoo.com

مری، عضو هیأت علمی گروه معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد آبادان، آبادان، ایران***

مقدمه

تصویر در کتاب‌ها و نشریه‌های کودکان همواره از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است. در جهان تصویر، حادثه‌ای در دنیای کودکان به وقوع پیوسته و او بی‌آنکه بداند در شکل‌گیری دنیایی سهیم شده است که برای فردای بشر ابعاد تکان‌دهنده‌ای به همراه دارد. تصویر در جهان امروز با هجوم بی‌امان خود عالمی نامتجانس و پر هیاهو ساخته است. او از طبیعت بکر و خیال‌انگیز دیروز جدا شده و تصاویر ساخته و پرداخته‌ی انسان امروز نیز نتوانسته است خلأ روحی و ناشناخته جهان او را پر کند. کودکان در عالمی کاملاً بصری زندگی می‌کنند. هر آن‌چه می‌شنوند به صورت اشکال در ذهن خود تصور می‌کنند. کودکان برای کاوش در محیط اطراف و فهم دنیا از شکل ظاهری اشیاء یا بازنمایی بصری آن‌ها سود می‌جویند. تهیه‌ی انواع کتاب‌های مصور برای لذت بردن کودکان، از ارزش‌مندترین راه‌های بالا بردن شعور بصری و شناخت آنان محسوب می‌گردند. به واسطه‌ی خواندن کتاب‌های مصور، والدین می‌توانند کودکانشان را از وجود قدرتی در درون‌شان آگاه کنند که این قدرت، توانایی شکل‌دادن و خلق دنیایی دوست‌داشتنی را برای آن‌ها دارد. در اغلب داستان‌های مصور به کودکان اهمیت مهربانی، بخشش یا ارتباط و دوستی‌های عمیق آموزش داده می‌شود. آن‌چه مسلم است «کتاب‌های تصویری جایگاه ویژه‌ای در زندگی کودکان دارند و به شناخت کودکان از دنیای اطراف کمک می‌کنند» (Tare, Chiong & others, 2010, 395).

شکل‌گیری کتاب کودک به شکل امروزی آن برآیند انگیزه‌های فراگیر کودکان در گرایش به خواندن و دیدن و خاستگاه نویسندگان و تصویرگران در یافتن لحظه‌های سرشاری است که در لحظه‌های شکل‌گیری کتاب صورت می‌گیرد. ارزش‌گذاری هم‌پایه متن و تصویر در کتاب‌های مصور برای کودکان دبستانی، ارزش‌گذاری بیش‌تر به تصویر در کتاب‌های تصویری برای کودکان خردسال و ارزش‌گذاری بیش‌تر به متن در کتاب‌های مصور برای نوجوانان، نشان‌گر خاستگاه شکل‌گرفته‌ای است که در حال حاضر به چشم می‌خورد و ریشه‌های آن به تاریخچه‌ی تولید کتاب و علاقه‌مندی‌های کودکان و نوجوانان در گروه‌های سنی متفاوت و شرایط فردی آن‌ها باز می‌گردد» (اکرمی، ۱۳۸۷).

در بررسی کلی انواع کتاب‌های کودکان در ایران به‌ویژه کودکان پیش از دبستان، روند تولید کتاب کودک و نشر آن رشد چندانی نداشته است؛ هرچند تحولات چشم‌گیری در دهه‌های اخیر در هنر تصویرسازی ایران شکل گرفته است، با وجود این ضعف و کمبود کتاب‌های تصویری

کودکان محسوس است.

در بیان پیشینه‌ی پژوهش، بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که در ایران بدین موضوع کمتر پرداخته شده و هنوز جای پژوهش و مطالعه‌ی فراوان دارد. اکرمی (۱۳۸۴)، در مقاله‌ای به بررسی تصویرگری در آثار انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان پرداخته شده است. هدف این مقاله بررسی فعالیت‌های این ناشر در اعتلای تصویرگری کتاب‌های کودکان و نوجوانان و هم‌چنین بررسی آثار تصویرگران این مرکز در سال‌های نخست دهه‌ی ۸۰ بوده است.

برخی پژوهش‌گران در خصوص کتاب‌های تصویری به صراحت اهمیت این کتاب‌ها را بیان نموده‌اند. سنقر دگ^۱ (۲۰۱۰)، در تحقیقی بیان می‌کند که «کتاب‌های تصویری در شکل‌دادن به ذهن و تصورات کودکان بسیار مؤثر هستند. این کتاب‌ها کودکان را با زندگی عادی آشنا می‌سازند. در حالی که والدین کتاب می‌خوانند، کودکان بین متن و تصاویر ارتباط برقرار می‌کنند. معمولاً عنوان می‌شود که زیبایی‌شناسی و تناسب تصویرسازی‌های کتاب کودکان پیش‌دبستانی به اندازه‌ی متن اهمیت دارند».

زنا ساترلند^۲ و بتسی هرن^۳ (۱۹۸۴) به نقل از نورتون^۴ (۱۹۹۹)، در تحقیقی نشان می‌دهند که «در کتاب‌های تصویری، تصاویر از ارزش بالایی برخوردارند. برخی کتاب‌های تصویری بدون داشتن هیچ کلامی همانند کتاب‌های نوشتاری اثرگذارند و کودکان نسبت به آن‌ها واکنش نشان می‌دهند. بیشتر کتاب‌های کودکان گروه سنی الف، مصور هستند ولی همه‌ی کتاب‌ها تصویری نیستند. پری نولدمن^۵ (۱۹۸۸)، نیز به این نتیجه رسیده است که کتاب‌های تصویری از راه یک رشته تصاویر زیاد، همراه با متنی کمابیش اندک یا بدون متن، اطلاعاتی را منتقل کرده یا داستانی را بازگو می‌کنند». اوارد^۶ (۲۰۰۸)، در مقاله‌ای با عنوان «نگاهی دوباره به کتاب‌های مصور کودکان» بیان می‌کند که تصاویر، اغلب وسیله‌ای برای جذب خوانندگان جهت مطالعه‌ی کتاب است. تصاویر طرح اصلی را گسترش و بسط می‌دهند و کاری فراتر از همراهی بصری با متن برای خواننده ایجاد می‌کنند. ارزش تصویر را برابر با هزار کلمه می‌داند و تصاویر را در کتاب‌های داستان به منزله‌ی قلب کتاب می‌داند. پگی والن لویت^۷ (۱۹۸۴) به نقل از نورتون (۱۳۸۲)، در واکنش‌های کودکان گروه سنی الف به کتاب‌های تصویری بر نقش سن و تجربه تأکید دارد و معتقد است نخستین واکنش بیشتر خردسالان به کتاب تصویری به طور عمده فیزیکی است.

فلچر^۸ (۲۰۰۴)، در پژوهشی با عنوان «خواندن کتاب‌های تصویری برای کودکان: یک چارچوب ذهنی» به تحقیق درباره‌ی خواندن کتاب‌های تصویری برای کودکان زیر ۳ سال به صورت مقطعی و مداخله‌ای پرداخته است. این پژوهش، تغییرات به‌وجود آمده در رفتار والدین و کودکان را در مدت زمان خواندن کتاب‌های تصویری از زمان تولد تا ۳ سالگی توصیف می‌کند. فلچر عوامل تأثیرگذار در خواندن کتاب‌های تصویری را در والدین و کودکان مانند مشخصه‌های والدینی (اوضاع اجتماعی و اقتصادی)، مشخصه‌های کودکان (علاقه به کتاب‌ها) و شرایط جانبی مشاهده شده در سایر تحقیقات را بر می‌شمارد و برخی عوامل را برای تأثیر دوره‌ای و یا اثرات کیفی خواندن مطرح می‌کند.

در این پژوهش جهت بررسی و تحلیل آثار از میان ناشران کتاب‌های کودک به صورت تصادفی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ تعدادی کتاب مصور این گروه سنی انتخاب شد. حال این پرسش‌ها مطرح است که آیا این کتاب‌ها با گروه سنی کودکان متناسب هستند و کودکان می‌توانند با تصاویر این کتب ارتباط خوبی برقرار کنند؟ ویژگی‌های تصاویر از نظر فرم و رنگ چگونه است؟ فرضیات مقاله بر این استوار است که ارتباطی منطقی بین متن و تصاویر کتاب‌های مورد

بررسی کودکان وجود دارد و تصاویر این کتاب‌ها، متناسب با گروه سنی آنان ترسیم و به لحاظ کیفی موفق بوده‌اند.

روش پژوهش در این مقاله با استفاده از مستندات کتابخانه‌ای و در برخی قسمت‌ها توصیفی و از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. جامعه‌ی آماری پژوهش، شامل ۵۰ عنوان کتاب گروه سنی الف از ناشران مختلف کتاب کودک می‌باشد که در این بخش سهم انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان بیش تر بوده است. داده‌های گردآوری شده، با استفاده از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی تجزیه و تحلیل شده‌اند.

کتاب‌های تصویری: مفهوم، ویژگی و اهداف

کتاب‌های تصویری، کتاب‌هایی هستند که تصاویر در آن به صورتی طرح‌ریزی شده‌اند که جزء جدایی‌ناپذیر متن می‌باشند و ترکیب متن و تصویر یک مفهوم واحد را می‌رساند. هدف کتاب‌های تصویری ارائه‌ی تصاویری است که کودک بدون داشتن توانایی خواندن بتواند مستقیماً متوجه مفاهیم کتاب شود و آن را درک کند. معمولاً این کتاب‌ها برای کودکان قبل از دبستان مناسب هستند. اوزتارک^۸ (۲۰۱۱) به نقل از سلیا^۹ (۱۹۸۸) درباره‌ی کتاب‌های داستان تصویری، بیان می‌کند که: «کتاب‌های تصویری از اهمیت فراوانی برخوردارند و برای کودکان ۰-۷ سال خلق شده‌اند و هم‌چنین، این کتاب‌ها می‌توانند هر موضوعی را به وسیله‌ی تصویر بیان نمایند». زنا ساترلند (۱۹۹۷) به نقل از نورتون (۱۹۹۹)، در ارزیابی کتاب‌های تصویری معتقد است که «کتاب‌های تصویری ویژه‌ی خردسالان باید کوتاه، ساده و قابل فهم باشد؛ دارای مفاهیم اندک بوده و چنانچه مفاهیم آن ناآشنا باشد، نباید از حوزه درک کودک فراتر رود».

تصویر در کتاب‌های تصویری صرفاً جهت تکمیل داستان نیست، بلکه رفع ابهام و حتی پر کردن جای خالی کلمات را نیز بر عهده دارد. برخی از کتاب‌های تصویری مانند، کتاب‌های الفباآموز کودکان را در تشخیص پیوند میان حرف و صدا توانا می‌کنند و قدرت واژگانی آن‌ها را گسترش می‌بخشند. برخی دیگر از این کتاب‌ها، هم‌چون کتاب‌های مفهومی با پرورش قدرت درک مفاهیم در کودک به رشد عقلانی او یاری می‌رساند. کتاب‌های تصویری بدون کلام نیز مهارت‌های مشاهده‌ای را در کودکان تقویت می‌کنند و آن‌ها را به کاربرد واژه‌های توصیفی و خلق داستان‌هایی با توالی منطقی تشویق می‌کنند. تصاویر موجود در کتاب‌های تصویری، حساسیت کودکان را به هنر و زیبایی بر می‌انگیزد.

در هر حال، بسیاری از کتاب‌های تصویری میان متن و تصویر توافقی را برقرار می‌کنند که هر یک بدون دیگری ناقص‌اند. بنابراین اصطلاح کتاب‌های تصویری طیف گسترده‌ای از کتاب‌های کودکان را در بر می‌گیرد. مهم‌ترین کتاب‌های تصویری کودکان برای گروه سنی الف، عبارتند از: ۱- کتاب‌های تصویری خردسالان، که این کتاب‌ها به سه نوع تقسیم می‌شوند: کتاب‌های مقوایی، کتاب‌های مشارکتی و کتاب‌های تصویری داستانی ۲- کتاب‌های تصویری آمادگی (پیش‌دبستانی)، که این کتاب‌ها به شش نوع تقسیم می‌شوند: کتاب‌های مفهومی، کتاب‌های الفبایی (الفباآموز)، کتاب‌های عدد آموز، کتاب‌های بدون متن (تمام تصویری)، کتاب‌های پیش‌خوانی (پیش‌بینی‌کردنی) کتاب‌های آغازخوانی.

تاریخچه نشان می‌دهد که هدف از مصورسازی دیوارها، متن‌ها و کتاب‌ها، ارسال هر چه مؤثرتر پیام، برقراری ارتباط لازم، ایجاد تفهیم و تفاهم بوده است. «آمار نشان داده است که هدف‌های مصورسازی کتاب‌های کودکان به دو دسته تقسیم می‌شوند: الف) فهماندن بهتر موضوع

به کودک ب) جذب کودک به سوی کتاب» (ابراهیمی، ۱۳۶۷، ۴۸).

اهداف تصویرسازی و خلق کتاب های تصویری برای کودکان گروه سنی الف را می توان بدین گونه ذکر کرد: کمک کردن به درک هر چه بیشتر مفاهیم در کودکان ۵-۳ سال، نفوذ در ذهن کودک و خواهان تداوم این نفوذ شدن، کمک کردن به ثبت و ضبط موضوع در ذهن کودک، افزودن شناخت و آگاهی و اطلاعات عمومی کودک، تقویت تمایلات هنری کودک، آسان نمودن راه یادگیری کودکان گروه سنی الف در زمینه های مختلف، جایگزینی زبان تصویر به جای زبان گفتاری برای کودکان گروه سنی الف، برقراری رابطه های عاطفی عقلی مؤثر بین خواننده خردسال و شخصیت های کتاب، افزایش عمق رشد و وسعت افکار، تخیلات، تصورات، رؤیاها و آرزوهای مثبت کودکان.

ارزیابی کتاب های تصویری کودکان پیش از دبستان در ایران

در ارزیابی کتاب های تصویری ایران، بررسی آن ها در دوره های مختلف راه گشاست. آغاز کار تصویرگری کتاب های کودکان در ایران را باید در دوره ی مشروطه یافت. کتب آموزشی تصویری که در مکتب خانه ها مورد استفاده قرار می گرفت (تا قبل از این دوران)، شامل کتب مصور ویژه بزرگسالان بود که به دلایلی کودکان نیز مجبور به استفاده از این کتاب ها بودند. اکرمی (۱۳۸۲)، در پژوهشی بیان می کند از نخستین کتاب های مصور و مفهومی در ایران برای کودکان پیش دبستانی می توان به کتاب قبل از هفت سالگی در دامان پدر و مادر، نوشته ی نصرالله خوشنویسان اشاره کرد. در این کتاب که درون مایه ای الفبا آموز و عدد آموز دارد، تصویرها به کمک کودک می شنابند تا او به شکل حروف الفبا و عدد و نیز نام جانوران و پدیده های پیرامون خود آشنا شود. کم کم کتب مصور کودکان در ایران، تکنیک ها و برخوردهای غیر ایرانی که تحت تأثیر شخصیت پردازی ها و فضا سازی های غربی قرار گرفته بود، جای خود را به ویژگی های بومی سپرد. در دهه ی ۶۰ و ۷۰ پس از انقلاب اسلامی، تصویرگری کتب کودکان تغییراتی به همراه داشت؛ ویژگی آثار شامل نگاهی واقع گرایانه، اشاره به محرومان جامعه، همراه با سادگی در بیان تصویر و رنگ به چشم می خورد و پس از آن، نگاه حرفه ای برخی هنرمندان و تصویرگران ایرانی، منجر به خلق آثار خلاق تری گشت. با شروع دهه ی ۸۰ نسل سوم و چهارم تصویرگران کتاب های کودک به میدان تصویرگری ایران پا نهادند. هر چند با مطالعه و بررسی آثار نسل سومی ها عدم تأثیر پذیری از آثار نسل ما قبل خود و حتی اثرگذاری بر تصویرگران نسل آینده مشهود است. تصویرگران نسل چهارم شامل هنرمندان پرتلاشی است که از ابتدای دهه ی ۷۰ فعالیت تصویرگری را آغاز نمودند و تاکنون از این کوشش دست برنداشتند. هنرمندان این نسل پایه پای نسل های پیش از خود تصویرگری را دنبال کردند. البته آثارشان با رویکردهای فراگیرتری همراه با گرایش به انتزاع و حتی استفاده از امکانات گسترده رایانه ها دست به خلق آثاری خلاق و جذاب زدند.

البته در ارزیابی کتاب های تصویری ایران، هم جوار با آثار تصویرگران موفق کتاب کودک که از نظر گذشت، آثاری نامطلوب و به اصطلاح تجاری (بازاری) نیز وجود دارند. این آثار عاری از کیفیات ادبی و بصری می باشند و در راستای پرورش فکر و شناخت کودکان گام بر نمی دارند. معمولاً این گونه آثار تحت تأثیر تصاویر شرکت های بزرگ انیمیشنی (مانند والت دیسنی و ...) به خلق آثار می پردازند و در برخی مواقع با استفاده از تصاویر کلیشه ای مجموعه ای از کتاب های کاملاً تجاری و به ظاهر جذاب می آفرینند. در نگاه نخست این گونه کتاب ها جایگاه اندکی در مخاطب ایجاد می کنند که به علت عدم نبود خلاقیت در خلق تصاویر و فضا، کودک آن ها را کنار

می‌گذارد. در بررسی‌هایی که در خصوص کیفیت تصاویر این‌گونه کتاب‌ها و ارتباطشان با کودکان صورت پذیرفت، مشخص گردید که کودکان علاقه‌ی چندانی به تصاویر آن‌ها نشان نمی‌دهند و تخیل و بالندگی ذهنی کودکان را بر نمی‌انگیزند. کودکان ممکن است لذتی احتمالی از خواندن این‌گونه کتاب‌ها نیز، به‌دست آورند که علت آن صرفاً یادآوری فضای کارتون و شخصیت‌های انیمیشنی است. این‌گونه تصاویر، در جهت القای ارزش‌های مطلوب از پیش تعیین شده و سلب قدرت تفکر از کودک کوشش می‌کنند. این کتاب‌ها به لحاظ آموزشی ضعیف و نمی‌توانند ارتباط عمیقی میان تصویر با متن و کودک برقرار نمایند. «شوارتز»^۱ از پژوهش‌گران آلمانی در ادبیات کودکان و نوجوانان معتقد است که مکتب والت دیسنی در تقویت نوعی کلیشه‌سازی در کتاب‌های تصویری کودکان نقش عمده داشته است. گرچه نمی‌توان انکار کرد که والت دیسنی و پیروان او با خلاقیت و اختراعات خود در زمینه‌ی سرگرمی و بازی عصرها را غنا بخشیده‌اند، اما تأثیر منفی کارهای او و پیروانش را بر روی کتاب‌های تصویری سراسر جهان نباید نادیده گرفت» (عزب‌دفتری، ۲۰۹، ۱۳۸۴). اگر چه مکتب والت دیسنی اثر کلیشه‌ای خود را بر کتاب‌های تصویری کودکان گذاشته، اما حداقل در بسیاری از کشورها با کیفیت تصویرگری مطلوب و تکنیک خوب ارائه می‌گردد؛ ولی متأسفانه در ایران، این کتاب‌ها کیفیت مطلوبی ندارند و به خاطر گران تمام‌شدن کتاب‌ها و یا شتاب‌زدگی در تهیه‌ی آن‌ها از کیفیت‌شان کاسته شده است. نگاه ناشران این‌گونه کتاب‌ها صرفاً اقتصادی و درآمدزا بودن و بازگشت سرمایه مهم‌ترین دغدغه‌ی حرفه‌ای ناشر است. ناشر غیر مسوول، بی‌شناخت از ارزش‌های ادبی و بصری، کتاب را در تیراژی وسیع منتشر می‌کند. تصویر (۱). «ممکن است اشکال کلیشه‌ای قهرمانان و شخصیت‌های بسیاری از داستان‌ها و یا نقاشی‌های متحرک برای بچه‌ها کشش و جذابیت بیشتری داشته باشد ولی باید گفت که تأثیر آن‌ها در تفکر و ذهنیات کودکان بسیار آنی و زودگذر است و در واقع فقط آن‌ها را سرگرم می‌کند و برای‌شان هیجان‌های کاذب می‌آفریند. حال آن‌که تعهد و مسئولیت تصویرگر در قبال کودکان جدی‌تر و عمیق‌تر از آن است که تنها وسیله‌ای برای سرگرمی موقت آنان باشد» (خسروی، رویش، ص ۶۷). این نوع کلیشه‌سازی باعث می‌شود که پذیرش ذهن کودک و نوجوان ثابت و تغییرناپذیر شود و خارج از چهارچوب عقاید و نظراتی که از طریق داستان و تصویر به وی تزریق می‌شود، هیچ نقطه نظری را قبول نکنند. «تصاویر در کتاب‌های کودکان، می‌توانند مثل دیگر شکل‌های هنری، مثلاً نقاشی و مجسمه‌سازی خلاق و اصیل باشند و لزومی ندارد که به مثابه هنر بازرگانی بدان‌ها نگرست» (راماچاندرا، ۱۳۶۸). تصاویر ضعیف و کلیشه‌ای کتاب‌های بازاری موجب می‌شوند که مخاطب تلاشی برای معادل‌سازی روابط میان رنگ‌ها، متن و خیال از خود نشان ندهد. اصل تصویر در کتاب‌های بازاری مرده است و چون روح زنده‌بودن و حرکت در آن‌ها جاری و ساری نیست، قدرت رشد فکری و لذت‌غایی را از کودک می‌گیرد و آموزه‌های لازم دیداری و عقلی را محدود می‌کند.

در گزارشی از شورای کتاب کودک در تابستان سال ۹۰-۸۹ در خصوص بررسی کتاب‌های کودکان و به‌ویژه گروه سنی الف، مشخص گردید که در گروه بازی، هنر و سرگرمی از میان ۵۴ کتاب مورد بررسی، آثار تألیفی از کیفیت بسیار پایین برخوردارند. هم‌چنین کمبود کتاب در گروه سنی الف در این زمینه مشهود است. عمده‌ترین ضعف در کتاب‌های منتشر شده در این حوزه، تکراری بودن موضوع بدون نوآوری در شیوه‌ی ارائه و محتوا و دیگر این‌که تفکری را بر نمی‌انگیزند. در گروه دانش اجتماعی، ۱۰۴ عنوان کتاب بررسی شد که نسبت به سال گذشته حدود ۳۰ درصد از تعداد کتاب‌ها کاسته شده‌است. شورای کتاب کودک، کمیت و کیفیت کتاب‌های

کتاب‌های پر از بازی و سرگرمی برای کودکان و نوجوانان به‌عنوان یک منبع آموزشی مناسب در نظر گرفته می‌شود.
کتاب‌های پر از بازی و سرگرمی برای کودکان و نوجوانان به‌عنوان یک منبع آموزشی مناسب در نظر گرفته می‌شود.
کتاب‌های پر از بازی و سرگرمی برای کودکان و نوجوانان به‌عنوان یک منبع آموزشی مناسب در نظر گرفته می‌شود.
کتاب‌های پر از بازی و سرگرمی برای کودکان و نوجوانان به‌عنوان یک منبع آموزشی مناسب در نظر گرفته می‌شود.

تصویر(۱)، تصویری از تصویرگری‌های کتاب سیندرلا تحت تأثیر نقاشی متحرک و آثار کلیشه‌ای، نمونه‌ای از کتب تجاری(بازاری)، منبع تصویری: کتاب داستان.

مربوط به گروه سنی الف را در این حوزه نامناسب اعلام کرد. از معیارهای ارزیابی آن می‌توان به سازماندهی روشمند، دارابودن ارزش ادبی و ساختار داستانی، پرداخت‌های نوآورانه، نگرش واقع‌بینانه و غیرجانب‌دارانه، بهره گرفتن از زبان روان و یک‌دست، استفاده از منابع معتبر در پدیدآوردن کتاب نام برد. با بررسی کتب در حوزه‌ی زندگی‌نامه، مشخص گردید که هیچ‌کتابی در این حوزه، به گروه سنی الف تعلق ندارد.

در گروه داستان - ترجمه، در سال ۹۰-۸۹، دویست و شصت عنوان کتاب بررسی شد. از این میان، بیشترین کتاب‌ها در شیوه‌ی فانتزی قرار داشت. بیشتر آثار ادبیات داستانی ترجمه شده، به گروه سنی سال‌های پایانی دبستان تعلق داشت و سهم کودکان گروه سنی الف، تنها ۲۰ درصد بود. از این میان، ۲۱ عنوان از کتاب‌های بررسی شده کتاب‌هایی بودند که پیش از این به فارسی برگردانده شده بودند یا ترجمه‌های هم‌زمان بودند. در گروه داستان - تالیف ۱۴۱ عنوان کتاب بررسی شد که گروه سنی الف در میان دیگر گروه‌های سنی، فقیرترین گروه بود. در بررسی کیفی تصاویر این کتاب‌ها، شاهد شخصیت‌پردازی‌های سطحی و غیرواقعی، فضاسازی‌های تکراری، استفاده از تصاویر نامناسب و کلیشه‌ای، عدم کاربرد مناسب رنگ و تکنیک و استفاده از فونت نامناسب، ارزیابی شد. در گروه شعر، از حدود ۸۹ کتاب بررسی شده، ۵۸ کتاب به گروه سنی الف و ب تعلق داشت. که نسبت به سال‌های گذشته رشد افزایشی داشته‌است.

شورای کتاب کودک در بخش بررسی تصاویر کتاب‌های تألیفی، ۳۷۰ عنوان کتاب را براساس معیارهای کلی و با توجه به ویژگی‌های گونه‌های مختلف ادبی مورد بررسی و ارزیابی قرار داد. نتایج حاصل از این بررسی نشان داد که در بررسی کتاب‌های گونه‌ی فانتزی عوامل شکل‌دهنده‌ی تصویر، از جمله فضاسازی‌ها و شخصیت‌پردازی‌ها در راستای باورپذیرکردن متن فانتزی گام بر نمی‌دارد و در بسیاری از موارد تصاویر این کتب با گروه سنی مخاطب متناسب نمی‌باشد. با توجه به شخصیت‌پردازی‌های متنوع، جذاب و بیان‌گر در گونه‌ی فانتزی به نظر می‌رسد یکی از دلایل شخصیت‌پردازی‌های نامناسب در تصاویر گونه‌ی فانتزی، گرایش تصویرگران به شخصیت‌پردازی انتزاعی است. این ساده‌سازی و انتزاع‌گرایی در برخی موارد باعث شده کنش شخصیت‌ها در تصاویر نشان داده نشود و در مواردی نیز شخصیت‌ها از یکدیگر و فضای اطراف خود قابل تشخیص نیستند. از سوی دیگر، این گونه ساده‌گرایی‌ها ارتباط معناداری با متن ندارد و نه تنها کمکی به فهم بهتر داستان نمی‌کنند، بلکه باعث پیچیدگی و سخت فهمی کتاب می‌شوند. با بررسی تصویرگری‌های گونه‌ی ادبی واقع‌گرا مشکلات اساسی در تصویرگری‌های آن شامل، بازتاب نیافتن کنش‌های شخصیت‌های داستان و فضاهای واقع‌گرای متن و در تصویرگری ادبیات کهن، عدم توجه تصویرگران و ناآگاهی آنان از اهمیت ترسیم فضای کهن و بومی، پوشش شخصیت‌ها و به‌کارگیری شیوه‌ی مناسب برای گسترش متن می‌باشد. در بررسی کیفی تصاویر کتاب‌های ادبیات دینی و ادبیات کهن، می‌توان به استفاده از تصاویر سهل‌انگارانه و کلیشه‌ای بصری ضعف‌های عمده در شخصیت‌پردازی و فضاسازی و ضعف‌های تکنیکی اشاره کرد و هم‌چنین، کیفیت تصویرگری در کتاب‌های شعر نیز، بسیار پایین ارزیابی گردید.

بر اساس پرسش‌های اساسی این مقاله و بررسی آن‌ها، یافته‌های آن بدین شرح می‌باشند:
 سؤال ۱: آیا تصاویر کتاب‌های مورد بررسی، متناسب با گروه سنی کودکان می‌باشند؟ در جدول (۱) توزیع فراوانی و درصد میزان تناسب تصاویر با سن کودکان بیان شده است.

درصد	فراوانی	میزان هماهنگی تصاویر با گروه سنی
۰	۰	خیلی زیاد
۵۰٫۰	۲۴	زیاد
۳۰٫۹	۱۶	متوسط
۱۶٫۲	۸	کم
۲٫۹	۲	خیلی کم
۱۰۰٫۰	۵۰	کل

جدول (۱): توزیع فراوانی و درصد میزان تناسب تصاویر با گروه سنی کودکان در کتاب‌های مورد بررسی

نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که میزان تناسب تصاویر با گروه سنی کودکان، پنجاه درصد کتاب‌های مورد بررسی در این مقاله در حد زیاد، حدود سی و یک درصد کتاب‌ها در حد متوسط، حدود یک درصد کم و برای حدود سه درصد خیلی کم بوده است. در نتیجه می‌توان گفت تصاویر نیمی از کتاب‌هایی که برای کودکان گروه سنی الف به چاپ رسیده بود با گروه سنی آن‌ها مطابقت دارد و توانایی‌های ذهنی و تجربی‌شان را رعایت کرده است. از مشکلات کتاب‌های این گروه سنی وجود کتاب‌هایی است که صرفاً مختص این گروه سنی تهیه نشده‌اند بلکه برای دو گروه سنی یعنی الف و ب به چاپ رسیده بودند. پس از دقت بیشتر این نتیجه حاصل شد که اغلب این کتاب‌ها فقط متناسب گروه سنی ب می‌باشند. بنابراین ناشران کتاب‌های تصویری کودکان با تمام تلاش‌هایی که انجام می‌دهند، در این مورد نتوانسته‌اند تمام و کمال به تناسب تصاویر و متن کتاب‌ها با گروه سنی توجه کنند.

سؤال ۲: ویژگی‌های تصاویر از نظر فرم و رنگ چگونه است؟

درصد	فراوانی	میزان هماهنگی متن و تصاویر
۳٫۲	۲	خیلی زیاد
۶۲٫۵	۲۷	زیاد
۲۱٫۴	۱۴	متوسط
۱۰٫۲	۶	کم
۲٫۷	۱	خیلی کم
۱۰۰٫۰	۵۰	کل

جدول (۲): میزان مطلوب بودن تصاویر کتاب‌های مورد بررسی از نظر فرم و رنگ

یافته‌های مقاله طبق جدول (۲)، در خصوص میزان مطلوب بودن فرم و کاربرد رنگ تصاویر نشان می‌دهد که این میزان در حدود شصت و سه درصد کتاب‌ها به لحاظ کیفی زیاد، بیست و دو درصد تصاویر کتاب‌ها در حد متوسط، حدود یازده درصد در حد کم، حدود چهار درصد در حد خیلی زیاد و برای حدود سه درصد کتاب‌ها نیز در حد خیلی کم بوده است. با توجه به ارقام به دست آمده، می‌توان نتیجه گرفت که تصاویر کتاب‌های مورد بررسی به لحاظ کیفی از نظر فرم و رنگ در حد مطلوبی قرار داشتند و این نشان‌گر این است که تصویرگران این کتاب‌ها، در اجرای تصاویر موفق عمل نموده‌اند.

ارزیابی چند کتاب تصویری کودکان پیش از دبستان در ایران

با توجه به آن چه ذکر شد، به این حقیقت رسیدیم که بیشتر تصویرسازی‌های کتاب‌های کودکان در ایران، به واسطه‌ی عدم گرایش هنرمندان حوزه‌ی تجسمی در دهه‌های گذشته به تصویرسازی کتاب‌های مصور گروه سنی الف، از قدرت و کیفیت بالایی برخوردار نیستند. از دلایل عمده‌ی آن، عدم توجه کافی متخصصان، مسئولین و مربیان و حتی ناشران کتاب کودک به کودکان این گروه سنی است. متأسفانه، عدم توجه ناشران موفق کتاب کودک به این گروه سنی، دلیل افزایش پخش و نشر کتب مصور به اصطلاح بازاری و عاری از کیفیت هنری شده است. در نتیجه، جز آثار محدودی که توسط هنرمندان مطرح خلق شدند کتب مصور ارزشمند دیگری ویژه گروه سنی «الف» تا دهه‌های گذشته تصویرگری نشده است. هر چند، در دهه‌ی اخیر با تشکیل شوراهای انجمن‌های حمایت از کودکان و کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان، اقدامات تازه‌ای در این خصوص انجام شده است.

با بررسی اجمالی متوجه خواهیم شد که در ایران کتاب‌های بازی، مفهومی، آموزش اعداد و الفباآموز و دیگر کتب این گروه، که توسط تصویرگران برجسته خلق نشده‌اند، همواره از ارزش بالایی برخوردار نیستند و تعداد آثار ارزشمند این گروه سنی (بیشتر کتب تصویری بدون کلام)، بسیار محدود و انگشت‌شمارند. البته، در دهه‌ی اخیر شاهد رشد نسبی و توجه ویژه تصویرگران و ناشران کودک به این گروه سنی هستیم. در این میان، تصویرگران ایرانی در خلق برخی کتب تصویری توانستند جایگاهی در جشنواره‌ها و عرصه‌ی تصویرگری بین‌المللی کسب کنند.

با عنایت به عمر کوتاه کتب تصویری به مفهوم امروزی در ایران، چند کتاب تصویری این گروه سنی، هر کدام از یک نسل تصویرگری ایران را به عنوان نمونه‌ی مورد مطالعه، به صورت تصادفی انتخاب و مورد ارزیابی و نقد قرار دادیم. این کتب انتخاب شده از تصویرگران نامی ایران می‌باشند و با توجه به شناخت این گروه از کودکان تحلیل شده‌اند، تا آشکار گردد که با تمام ضعف‌ها در تصویرگری کتب مصور گروه سنی الف در ایران، برخی تصویرگران متعهد وجود دارند که آثاری هر چند محدود، ولی با کیفیتی ارزشمند خلق کرده‌اند.

بررسی و ارزیابی کلی تصویرگری‌های کتاب «آ/ اول الفباست»

کتاب «آ/ اول الفباست» با تصویرگری نورالدین زرین کلک و از سوی مؤسسه‌ی نشر نظر در سال ۱۳۷۸ انتشار یافت. این کتاب یک کتاب تصویری الفباآموز است که با ارائه متنی (شعر) ساده در کنار تصاویر، به آموزش ساده الفبا به کودکان گروه سنی الف می‌پردازد. زرین کلک در این کتاب با نگاهی ساده و خلاق، سعی کرده از طریق شعر، بچه‌ها را با حروف و حیوانات آشنا سازد. تصاویر با استفاده از تکنیک اکولین، رویدادهایی شاعرانه جدا از نگاه ادبی شعر ایجاد کرده که در خلق آن‌ها حس شاعرانه‌ی تصویرگر نیز بی‌تأثیر نبوده است. تصویر (۲).

زرین کلک در تصویرگری‌های این کتاب، از ویژگی شعرهای هیچانه تأثیر گرفته و با استفاده از ویژگی‌های طنزآمیز در شعر کودکان، اشعاری ساده و خوشایند سروده است. در تصویرگری‌های این کتاب، با استفاده از رنگ‌های شاد و شبکه‌بندی‌های شفاف رنگ‌ها، به خلق تصاویری دلنشین دست زده است؛ تصاویری که از طنزی کودکانه و شیطنت‌آمیز در صفحه آرای و ترکیب عناصر تصویری برخوردارند. این کتاب شامل نوشتار، تصاویر و سفید خوانی بسیار موثر در صفحات، که باعث ارتباط بهتر چشم و ذهن کودک با نگارش

و شکل حروف و همچنین تصاویر می باشد. هنرمند در این کتاب، با نگاهی خلاق، با ترسیم خطوط دفتر مشق و تعادل آن با دیگر عناصر تصویری و نوشتاری، تصاویری جذاب خلق کرده است. شبکه های ایجاد شده در تصاویر، گویی به موجود درون صفحه جان و حرکت می بخشند و درون صفحه می جنبند و دارای حال و هوایی تماماً ایرانی است. در ساختار کلی تصاویر کتاب، سبک شخصی و متمایز تصویرگر آن آشکار است. تنها ضعف کتاب تا آن جا که به تصویرگر مؤلف برمی گردد، مشکل آن در نشان دادن شکل بعضی از اسامی به مخاطب پیش دبستانی است. «سال هاست که الفباآموزها به کودکان کمک می کنند تا اشیای آشنا، حروف و صداها را شناسایی کنند. در الفباآموزها، از تصویر اشیایی استفاده می شود که شناسایی آن برای کودکان خردسال آسان است و بیش از یک اسم عام ندارند» (نورتون، ۱۳۸۲، ۴۵).

ارزیابی کلی تصویرگری های کتاب «موش موشک کجایی؟»

کتاب «موش موشک کجایی؟»، یکی از کتب مصور و بدون متن گروه سنی الف است که با تصویرگری علی خدایی و از سوی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در سال ۱۳۸۱ انتشار یافته است. خدایی در این کتاب، نگاه خلاق و تازه ای به تصویرگری کتاب های دیگرش دارد. وی از طریق بازی تصویری میان دو موش، ذهن کودکان را جستجوگر می سازد و روحیه کاوشگری را درون آنان تقویت می کند، تصویر (۳).

کتاب «موش موشک کجایی؟»، در این جا نواندیشی به کمک تصویرگر آن آمده و از او تصویرگری ساخته که تفکرش را در رده ی طراحی کتاب و متن سازی نیز به کار می گیرد. در روند داستان، دو موش با رنگ ها و حرکاتی کودکانه دنبال ملخ ها و پروانه ها از تپه ای بالا می روند. در جستجوی کاوش گرانه و شیطنت آمیز در می یابند که آن چه بر آن می دویدند، کوهان شتری خواب زده است. کتاب با طرح شگفتی و بازگشت موش ها در تصویر نهایی، پایان می یابد و لبخند کودک را به دنبال دارد. خوش بودن در پایان داستان، شادی را به کودکان هدیه می دهد. هرچند شباهت هایی میان روایت این کتاب و کتاب «هفت موش کور» ادیانگ، تصویرگر برجسته چینی، در نشان دادن شیطنت موش ها یک فیل و کشف دنیای پر رمز و راز اطراف توسط بچه موش ها به چشم می خورد. در تصویرگری های این کتاب حساسیت و دقت تصویرگر به علاقه مندی های کودکان پیش دبستانی به خوبی مشهود است و در اثبات این کلام، شاهد به کارگیری رنگ های شاد، شیطنت در شخصیت پردازی ها، نگاهی خردسالانه و تلاش برای بیان نوعی طنز کودکانه هستیم.

ارزیابی کلی تصویرگری های کتاب «سگی که قارقار می کرد»

«کتاب سگی که قارقار می کرد»، نوشته ی فریبا کلهر و تصویرگری راشین خیریه در سال ۱۳۸۳ از سوی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان منتشر شده است. این کتاب، از کتاب های تصویری داستانی و شامل چند داستان است. نویسنده ی این کتاب، با طنزی ساده و روان، ساختاری زیبا را شکل داده و شیطنتی در کلام، شخصیت ها و نظم داستان ها طراحی کرده است. تصویرساز کتاب، با استفاده از رنگ های جسمی، طراحی های ساده و روان و برخی اغراق آمیز به خوبی، پا به پای متن پیش رفته است. تصویر (۴).
وی در تصویرگری های این کتاب به ویژگی های تازه ای دست می یابد که طنز کودکانه،

9

اول روز میاد
اول روز میاد

تصویر (۲)، صفحه ای از تصویرگری های کتاب آ، اول الفباست، تصویرگر زرین کلک، منبع تصویری: کتاب داستان.

تصویر (ب)

تصویر (الف)

تصویر (۳)، تصاویر الف و ب از تصویرگری های کتاب موش موشک کجایی؟، منبع تصویری: کتاب داستان.

تصویر (پ)

تصویر (ت)

تصویر (۴)، تصاویر پ و ت از تصویرگری‌های کتاب سگی که قارقار می‌کرد، منبع تصویری: کتاب داستان.

سادگی در ساخت و ساز و حذف خطوط محیطی، بخشی از این ویژگی‌ها را در بر می‌گیرد. خیریه، در شخصیت‌پردازی‌های داستان، نگاه کودکان را تجربه می‌کند و با آهنگ و حرکت ساده قلم، آن‌چنان شخصیت‌ها را خلق کرده که گویی تصویرگر در پرداختن به عناصر تصویری بدون طراحی مدادی اولیه، به آن‌ها دست یافته و بدون هیچ دغدغه‌ای در ساختار، آن‌ها را شکل داده است. در این کتاب، تصویرگر در انتخاب نمادهای تصویری چندان به نظام ماجرای داستان متکی نیست، روایت‌های شخصی او به استقلال تصویرگر از متن می‌انجامد. بازی‌های ساده تصویرگر این کتاب، بیشتر حاصل شیطنت تصویرگر است تا رشته‌های تافته در متن. طنز ساده و گیرایی متن، به تصویرگر این امکان را داده که ترکیب‌بندی شخصیت‌های تصویری و ارتباط آن‌ها با یکدیگر، به رویدادهای شیرین تازه‌ای منتهی شود.

نگاه کودکانی تصویرگر، در طراحی انسان‌ها، حیوانات و ... ادامه‌ی رویکرد گسترش یافته‌ای است که بخش وسیعی از آثار تصویرگران انتزاعی دوران معاصر را در بر گرفته است. انتزاع در این آثار وظیفه‌ی مهمی را ایفا می‌کند؛ چه بسا در ادبیات داستان نیز وجود دارد. لذت ادبیات، حداقل بخش عمده‌ی آن، در ارتباط با تصویرهای پیاپی است که در ذهن زاده می‌شود. در این میان، می‌توان به این نتیجه دست یافت که هنر ناب، زایش انتزاع است؛ به تناسب این که یک متن یا یک اثر هنری از جهان واقعی فاصله می‌گیرد، انتزاعی می‌شود.

کودکان گروه سنی الف، آن‌چه را که می‌فهمند و در ذهن دارند، می‌شناسند و به تصویر می‌کشند که در نهایت به یک تصویر ناب و خلاصه‌شده دست می‌یابیم. در واقع انتزاع، عاملی است تا غرایز کودک منتقل شوند. آزادی در قلم و رنگ و ساخت عناصر داستان که به نوعی تصویر و داستان را به کودک وا می‌گذارد، فرایندی خلاق را در پیش دارد که تصویرگر به خوبی با آن آشنا بوده است.

تصویرگر در تصاویر این کتاب به تفکر و اندیشه، افکار و آرزوهای کودکان که عاشق آفریدن آن‌ها هستند ارزش والایی می‌دهد و از طریق سادگی در ترسیم و طراحی آن‌ها حس کودکان را برمی‌انگیزد.

نتیجه‌گیری

از آن‌چه در این مقاله ذکر شد، می‌توان به این نتایج دست یافت:

هر آن‌چه در زمره‌ی تصویرسازی کودکان پیش از دبستان در ایران مورد بحث است، مربوط به دو دهه‌ی اخیر تصویرگری کتاب کودک در ایران است. در گذار کوتاه سال‌های اخیر، فرازهای قابل تأملی در این حوزه توسط تصویرگران ایرانی صورت پذیرفته است. با بررسی کتب تصویرسازی شده این گروه سنی، به این نتیجه دست یافتیم که آثار کتاب‌های مصور گروه سنی الف در ایران بسیار اندک هستند و آن‌چه به نام این گروه سنی یافت می‌شود در دو بخش تجاری و هنری وجود دارند، که در کل آمار کتاب‌های تصویری تجاری عاری از کیفیات ادبی و بصری در ایران، بیشتر از کتاب‌های تصویری با کیفیت مطلوب و هنری می‌باشند. متأسفانه، عدم توجه ناشران موفق کتاب کودک به این گروه سنی و هم‌چنین قراردادن یک کتاب در دو گروه سنی برای جذب مخاطب بیشتر، دلیل افزایش پخش و نشر کتاب‌های تصویری تجاری می‌باشند. این نکته حائز اهمیت است که آثار تصویرگران کتب تصویری با کیفیتی مطلوب، هر چند اندک، ولی به لحاظ توانایی‌های تکنیکی، نوآوری و خلاقیت، ایده و اجرا، دارای ویژگی‌های ممتازی هستند و در کنار آثار برجسته اروپایی در این زمینه قرار می‌گیرند.

بر اساس داده‌های پژوهش این نتیجه حاصل آمد که بسیاری از ناشران کتاب کودک، معیار مدونی برای خلق کتاب‌های تصویری کودکان و هم‌چنین خلق تصاویر آن پیش از چاپ ندارند. آمار و ارقام پژوهش نشان می‌دهد که ناشران و تصویرگران موفق کتاب‌های کودکان توانسته‌اند در حد زیادی کتب تصویری متناسب با گروه سنی کودکان بیافرینند و به لحاظ فرم و رنگ مطلوب بوده‌اند. هر چند در کل، نشر کتب کودکان با کیفیتی مطلوب از کتب تجاری کمتر بوده و هنوز جایگاه خود را نیافته‌اند.

منابع و مأخذ فارسی

۱. ابراهیمی، نادر. (۱۳۶۷). مقدمه‌ای بر مصورسازی کتاب کودکان. چاپ اول، انتشارات آگاه، تهران.
۲. اکرمی، جمال‌الدین. (۱۳۸۳). کودک و تصویر. سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، انتشارات مدرسه برهان، تهران.
۳. اکرمی، جمال‌الدین. (۱۳۸۷). کتاب‌های مصور، کتاب‌های تصویری. کتاب ماه کودک و نوجوان، ش. ۱۳۷، تهران.
۴. خدایی، علی. (۱۳۸۱). موش موشک کجایی؟. انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران.
۵. رامانچاندران، ا. (۱۳۶۸). نظریه کتاب‌های تصویری خلاق. ترجمه‌ی ف. ت، مجله پویش؛ تابستان و پاییز.
۶. زرین کلک، نورالدین. (۱۳۷۸). آ/ اول الفباست. مؤسسه‌ی فرهنگی پژوهشی چاپ و نشر نظر، تهران.
۷. عابدی، حجت‌اله. (۱۳۸۹). سیندرلا ۲. انتشارات میامین و همکاری نشر نوآوران، چاپ نهم، تهران.
۸. عزب دفتری، فرشته. (۱۳۸۴). ادبیات کودک و نوجوان (مفاهیم و کاربرد آن در فعالیت‌های تربیتی اجتماعی). تهران: فرهنگ سبز.
۹. قایینی، زهره. (۱۳۹۰). تصویرگری کتاب‌های کودکان: تاریخ، تعریف‌ها و گونه‌ها. تهران: موسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان.
۱۰. کلهر، فریبا. (۱۳۸۳). سگی که قار قار می‌کرد. تهران: انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
۱۱. محمدی، محمد هادی؛ قایینی، زهره. (۱۳۸۳). تاریخ ادبیات کودکان ایران (جلد ۶ - ۷). تهران: نشر چیستا.
۱۲. نورتون، دونا ایو. (۱۳۸۲). شناخت ادبیات کودکان: گونه‌ها و کاربردها (از روزن چشم کودک). ترجمه‌ی منصوره راعی، ثریا قزل‌ایاغ و دیگران. چاپ اول، تهران: نشر قلمرو.

منابع لاتین

13. Award, B. (2008). Looking twice at illustrated books. Reading Horizon, Vol. 48. iss.2, Pp:148.
14. Norton, D. E. (1999). Through the Eyes of a Child: An Introduction to Children's Literature. Prentice Hall Publications.
15. Nuldmann, P. (1988). Words about pictures: the narrative art of children's picture books. Georgia: University of Georgia Press.
16. Ozturk, M. B. & Sendogdu, M. C. & Seker, E. & Tekinsen, H. K. (2011). Parents with children in preschool children's picture book review elections. Procedia Social and Behavioral Sciences, Elsevier Publication, Pp: 1906-1910.
17. Songür Dag, E. (2010). Examination of facial expressions in illustrated pre-school children books in relation to «Signifier and Signified». Procedia Social and Behavioral Sciences 2. Elsevier Publication. Pp: 2957-2961.
18. Tare, M. & Chiong, C. & Ganea, P. & DeLoache, J. (2010). How manipulative features affect children's learning from picture books. Journal of Applied Developmental Psychology, 31(5), September-October, Elsevier Publication, Pp: 395-400.
19. www.cbc.ir سایت شورای کتاب کودک

پینوشت:

۱. Songür Dag
۲. Zena Sutherland
۳. Betsy Hearne
۴. Donna. E Norton
۵. Pery Nuldmann
۶. Barbara Award
۷. Pegen Walen Loye
۸. Ozturk
۹. Celia
۱۰. Schwartez